

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Саййид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Куронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Жумакул Курбонов
Фармон Тошев
Исажон Султон

Хайриддин Султонов
Маҳмуд Тоир
Гулистон Матёкубова
Шерзод Ирзоев
Нурбой Жабборов
Тоштемир Турдиев
Шухрат Маткаримов
Адҳамбек Алимбеков
Жамолиддин Муслим

Бош муҳаррир – Сирожиддин Рауф

Бош муҳаррир ўринбосари – Азиз Саид

Масъул котиб – Дилором Муротова

Назм бўлими мудири – Икром Отамурод

Наср бўлими мудири – Саид Анвар

Адабиётшунослик бўлими мудири – Ориф Ҳожи

Саъдулла
МАТЯКУБОВ

Ҳозирги ўзбек шеърлятида муножот ва мулоқот шакли

Ўзига хос бадий ифода тарзига эга бўлиб, шеърлятимизда мавжуд анъаналарга янгича руҳ бераётган шоира Гулжамол Асқарова ижоди кўпчиликка манзур бўлмоқда. Зеро, унинг шеърлярида ҳаётга, инсон умри ва унинг моҳиятига бўлган муносабатнинг бадий талқини ўқувчини чуқур мулоҳазага ундайди. Бу борада шоиранинг мумтоз шеърлятга хос бўлган муножот шаклида ёзган шеърляри алоҳида аҳамият касб этади.

Лирикада муножот яратилиши борасида адабиётшунослигимизда бир қатор илмий қарашлар мавжуд. Хусусан, адабиётшунос олим Сувон Мели “Муножот” хусусида қуйидагича мулоҳаза билдиради: “Илоҳий сезги тирик инсонни ҳеч қачон тарк этмайди. Чунки бу сезги одамнинг қон-қонида, яратилишида, фитратида мавжуд. Одам, таъбир жоиз бўлса, шундай дастурлаштирилган. Олий дастурчи эса – Тангри таоло. Оллоҳсиз, илоҳий сезгисиз Инсон – ёрти, чала. Шарқ мумтоз адабиётида кенг тарқалган – “Муножот” ушбу ёртилик, кемтикликни тўлдириш, бутунлик (комиллик)ка эришиш йўлидаги шахд, руҳоний таваллонинг бадий сўздаги тасвир – ифодаси, мужассамидир¹.

Табиатан ҳар қандай шеърлий асарнинг вужудга келиши диалогик тафаккур маҳсули саналади. Негаки, шоир муайян бир ҳодиса ёки мавзу ҳақида ўз қалби ёки қандайдир бир табиат ҳодисаси, қонунияти билан ғойибона мулоқот қилади. Мавжуд жараён ёки ҳодисага савол билан мурожаат қилади, у бўлиб жавоб беради.

¹ Мели С. “Муножот” поэтикасида қиёс // Алишер Навоий ижодий меросининг умумбашарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни (халқаро илмий анжуман материаллари). Навоий, 2017. – Б. 86-87.

Саъдулла МАТЯКУБОВ — филология фанлари номзоди, доцент. 1977 йилда туғилган. Нукус давлат педагогика институтини тамомлаган. Матбуотда 40 дан ортиқ илмий мақолалари чоп этилган. Монография ва ўқув қўлланмалар муаллифи.

Ҳозирги ўзбек шериятида муножот ва мулоқот шакли

Гулжамол Асқарованинг “Эркалик имтиёзи” шеърӣ тўпламидаги “Муножот”да шоиранинг Яратганга нолаю илтижоси, шукроналиги шундай тасвирланади:

*Минг йил тузганимни барбод айларсан,
Минг йил бузганимни обод айларсан.
Қандоқ, қиёмат бу қонлар бузилди,
Ҳар лаҳза айларсан, бот-бот айларсан.
Гоҳ мени ғам билан мустарин айлаб,
Ғаниму касларни дилишод айларсан².*

Кўринадики, лирик қаҳрамон инсоният номидан Яратганга илтижо қилади. Зеро, “Минг йил тузганим”, “Минг йил бузганим” – бу алоҳида инсон шахсига хослик эмас. Яъни, инсоннинг Яратган измидан фарқли равишда ўзи хоҳлаганча тузганлари бардод бўлади. Инсон барбод этган нарсалар Оллоҳнинг инояти билан обод бўлади. Кейинги сатрларда одамзод ҳаётидаги нопокликлар давомийлигидан ҳайратга тушиш ифодаланади. Шунингдек, инсоннинг ғамга ботишидан унинг ғанимлари шодланиши ҳам асосли. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, шеърдаги “Минг йил тузганимни барбод айларсан, Минг йил бузганимни обод айларсан” мисралари Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” достонида Баҳром тарихига бағишланган XI бобида берилган (“У (Яздажурд) нимани бузган бўлса, бу (Баҳром) ҳаммасини тузди”) мазмунидаги тарду акс санъати қўлланган қуйидаги байт билан ҳамоханглик касб этади:

*Ҳар не ул бузди, бу борин тузди,
Бу борин тузди, ҳар не ул бузди³.*

Ҳаёт қонуниятлари ва инсоният тарихидан англашиладики, хоҳлаймизми, йўқми ижтимоий воқеликда ёвузлик ва иллатлар кўплаб учрайди. Уларни ҳаққоний тасвирлаш учун ижодкор дунёнинг фожей руҳини теран тушуниши ва тушунтира олиши лозим. Шеърдаги фожей ҳолат ва оҳанг орқали Гулжамол Асқарова ҳаётнинг шафқатсизлиги олдида кишиларни тушкунликка тушмасликка даъват қилаётгандек. Зотан, кўнгилдаги санчиклар, дилдаги оғриқлар қанчалик ўкинч ва аламли бўлмасин, ҳақиқат, эзгулик ва адолат ундан баланд туради. Демак, фожей қисматларни реалистик тасвирлаш бадий санъатдаги гўзалликнинг ўзига хос кўринишларидан биридир.

“Муножот”нинг кейинги сатрларида лирик қаҳрамонинг шукроналиги, инсон (аёл) зоти бўлиб яратилганлиги, насл-насаб давомийлиги, инсоннинг бу ҳаётга банди эканлиги каби масалалар бадий талқин этилган ҳолда ўқувчини ўз умри ва унинг мазмун-моҳияти хусусида чуқурроқ мулоҳаза юритишга ундайди:

² Асқарова Г. Эркалик имтиёзи. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2012. – Б. 135. (Қолган мисоллар ҳам шу манбадан олиниб, қавс ичида саҳифаси кўрсатилади.)

³ А.Навоий Мукамал асарлар тўплами. Сабъаи сайёр. – Т.: Фан, 1992. – Б.72.

*Шукурким, хонимлар қавмига қўшдинг,
Ахир не бандангни безот айларсан.
То бунёд бўлдимки занжир тўқийман,
Қачон бу қулликдан озод айларсан.
Умидлар этарга изн бер, Тангрим,
Минг дод этганимда бир ёд айларсан.* (135–136-бетлар)

Гулжамол Аскарлов ижодида муножотлардан фарқли равишда мулоқот шаклидаги шеърлар ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Уларда Яратган билан ғойибона кечган мулоқот тафсилотларининг баёни талқин этилади.

*“Тангрим, дедим, ҳар неники ижобат эт!”
Тангрим айтди: “Ҳар не айтсам итоат эт!”
Мангу обод бўлай десанг оёққа тур,
Дарахтлардек кеча-кундуз ибодат эт!”.*

*Ё Раббимо, тиловатни хато қилма,
Садо келди: “Саловатни хато қилма!”
Кўнглимга бир нурлар тушди: манам покман!
Тангрим, шу бир ҳаловатни хато қилма!* (107-бет)

Инсон аксарият ҳолларда ўз ирода ва истаги, нафси қулига айланади. Ҳаётий аъмоли яхши-ёмонини англамасдан Яратгандан мадад сўрайди (“Ҳар неники ижобат эт!”). Шунинг учун ҳам мулоқот жараёнидаги илоҳий садо (“Ҳар не айтсам итоат эт!”) бутун инсониятни эзгуликка етакловчи асосий омил экани англашилади. Лирик қахрамоннинг “Тангрим, шу бир ҳаловатни хато қилма!” – дея қилаётган илтижосида инсоннинг фоний ва боқий дунёдаги ҳаловати англашилади. Зеро, икки дунёнинг ҳам мангу ободлигига Оллоҳ таоло ва бандаси иродасининг мутаносиблиги орқали эришилади. Негаки, инсон кўнглидаги ният, ирода Тангри иродасидан дилга кўчган бир зарра.

Г.Аскарлованинг “Савол-жавоб” деб номланган шеъри атиги 3 сатр, 4 сўздан иборат бўлиб, унда инсоннинг ҳаёти, унинг асл моҳияти мулоқот шаклида аниқ ҳамда теран мулоҳазали асосда талқин этилган.

*Қаерга
Кетяпман? – дедим
Худога!!!* (267-бет)

Шеър моҳиятида инсон ибтидоси ҳамда интиҳоси хусусидаги мунозара мужассамлашган бўлиб, унда шакл ва мазмун мутаносиблиги алоҳида эътирофга молик. Ҳаёт, унинг мазмун-моҳияти ҳақидаги абадий ўйлар (жумбок) шеърнинг асосий фалсафасини белгилаган. Маълумки, шоирлик қисмати аслида дард исканжасидан иборат. Зеро, одамзод тақдирини маънавий камолотга дахлдорлик касб этса-да, унга элтадиган

йўллар зиддият ва мураккабликларга тўла. Бироқ ёвузликка қарши буюк бир кудрат мавжуд, бу – эзгулик! Шеърдаги тўрт сўз жорий ҳақиқатни яна бир бор тасдиқлаган.

Мазкур шеърда лирик қаҳрамон кечинмаси ва илоҳий мулоқоти аниқ ва равшан акс эттирилган. Зеро, адабиётшунос Раҳимжон Раҳмат таъбири билан айтганда “Шеъриятда инсон юрагининг сир-асрорлари акс этади. Инсон юрагининг сирли томони шундаки, у дунёга аввалбошданок, забт этилган ҳолда келади. Шунинг учун нон деб йиғламайди у, обрў деб ўкинмайди. Юрак – ғойибдан келиб ичимизга ўрнашган элчи. У алалоқибат ўша ғойибнинг продасига бўйсунди. Шеърият эса ичимиздаги элчиларнинг хос суҳбатидир”⁴.

Дарҳақиқат, шеърият кўнгил ва руҳ орасидаги илоҳий алоқани қайта тиклайди. Ҳис, кечинма ва туйғунинг ижтимоий-фалсафий моҳияти фақат таҳлил жараёнидагина аёнлашади. Назминг таянч нуқтасини муҳокама таъминлар экан, унинг мағзини моноглашган онгнинг диалогик кўриниши намён қилади.

* * *

Аннотация: Мақолада ҳозирги ўзбек шеъриятида муножот ва мулоқот шакллариининг қўлланиши ҳамда уларнинг ғоявий-бадий хусусиятлари, шунингдек, ижодкор бадий маҳорати масалалари илмий-назарий таҳлил қилинган.

Аннотация: В статье дан научно-теоретический анализ использования форм общения и диалога в современной узбекской поэзии, а также их идеологических и художественных особенностей и вопросов творческих художественных навыков.

Abstract: The article provides a theoretical analysis of the use of forms of communication and dialogue in modern Uzbek poetry and their ideological and artistic features, as well as issues of creative artistic skills.

⁴ Раҳимжон Раҳмат. Адабиётдан чиқиш. – Т.: Академнашр, 2015. – Б. 33.